

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюються особливості розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках української мови. Описано наукові основи розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи, проаналізовано наявний досвід вирішення проблеми й теоретично обґрунтовано перспективні шляхи його використання в сучасній школі. Виявлено та висвітлено психолого-педагогічні умови, які впливають на розвиток пізнавальної самостійності учнів початкової школи на уроках української мови. Зазначається, що робота над розвитком пізнавальної самостійності на уроках української мови в початкових класах має велике загальноосвітнє та практичне значення.

З'ясовано, що процес розвитку пізнавальної самостійності підпорядковано загальним принципам і закономірностям освітнього процесу, у якому важливе значення мають міжсуб'єктні відношення між учителем і учнями, які будуються на основі довіри, взаємоповаги та доброзичливості. Стверджується, що пізнавальна самостійність є результатом продуманої системи навчання та виховання, спрямованої на розвиток самостійності як риси характеру учнів. Пізнавальна самостійність є важливим результатом розвитку молодших школярів, а водночас умовою успішного їх формування.

У статті описано наявні в теорії та практиці засоби, які сприяють розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів. З'ясовано, що пізнавальна самостійність розвивається в процесі діяльності та впливає на її якість. Доведено, що інтерес до навчання позитивно впливає на розвиток пізнавальної самостійності учнів. Адже він є важливою умовою активізації навчання та розвитку пізнавальної самостійності учнів на уроках української мови. Стійкий інтерес до знань підтримує активний стан школярів на всіх етапах освітнього процесу та бажання працювати самостійно. Автором проаналізовано психолого-педагогічну літературу за темою статті та запропоновано ефективні шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: *розвиток, українська мова, урок, пізнавальна самостійність, молодші школярі, інтерес.*

В статье освещаются особенности развития познавательной самостоятельности младших школьников на уроках украинского языка. Описаны научные основы развития познавательной самостоятельности учеников начальной школы, проанализирован имеющийся опыт решения проблемы и теоретически обоснованы перспективные пути его использования в современной школе. Выявлены и описаны психолого-педагогические условия, которые влияют на развитие познавательной самостоятельности учеников начальной школы на уроках украинского языка. Отмечается, что работа над развитием познавательной самостоятельности на уроках украинского языка в начальных классах имеет большое общеобразовательное и практическое значение.

Выяснено, что процесс развития познавательной самостоятельности подчинен общим принципам и закономерностям образовательного процесса, в котором важное значение имеют межсубъектные отношения между учителем и учениками, которые строятся на основе доверия, взаимоуважения и доброжелательности. Утверждается, что познавательная самостоятельность является результатом продуманной системы обучения и воспитания, направленной на развитие самостоятельности как черты характера учеников. Познавательная самостоятельность является важным результатом развития младших школьников, а в то же время условием успешного их формирования.

В статье описано имеющиеся в теории и практике средства, которые содействуют развитию познавательной самостоятельности младших школьников. Выяснено, что познавательная самостоятельность развивается в процессе деятельности и влияет на ее качество. Доказано, что интерес к учебе положительно влияет на развитие познавательной самостоятельности учеников. Ведь он является важным условием активизации учебы и развития познавательной самостоятельности учеников на уроках украинского языка. Стойкий интерес к знаниям поддерживает активное состояние школьников на всех этапах

образовательного процесса и желание работать самостоятельно. Автором проанализировано психолого-педагогическую литературу за темой статьи и предложено эффективные пути решения проблемы.

Ключевые слова: развитие, украинский язык, урок, познавательная самостоятельность, младшие школьники, интерес.

The article covers the peculiarities of the development of junior pupils' cognitive independence at the Ukrainian language lessons. The scientific bases of the development of cognitive independence of junior schoolchildren is described, the existing experience of solving the problem is analyzed and promising ways of its use in the modern school are theoretically substantiated. The psychological and pedagogical conditions influencing the development of cognitive independence of junior schoolchildren at the Ukrainian language lessons are revealed and examined. It is noted that work on the development of cognitive independence at the Ukrainian language lessons at elementary school has a great general and practical value.

It is determined that the process of the development of cognitive independence is subordinated to the general principles and laws of the educational process, in which the intersubjective relationship between the teacher and the students based on trust, mutual respect and benevolence has the importance. It is approved that cognitive independence is the result of a well-thought-out system of education and upbringing, aimed at the development of independence as a feature of the students' character. The cognitive independence is an important result of junior schoolchildren's development, and at the same time a condition for their successful formation.

The article describes the means and methods available in theory and practice which conduce the development of cognitive independence of junior pupils. It is found that cognitive independence develops in the process of activity and affects its quality.

It is proved that interest in learning positively influences the development of cognitive independence of students. As it is an important condition for activation of learning and developing cognitive independence of students at the Ukrainian language lessons. Sustained interest in knowledge supports the active state of schoolchildren at all the stages of the educational process and the desire to work independently.

The author analyzes the psychological and pedagogical literature on the topic of the article and suggests the effective ways to solve the problem.

Keywords: development, the Ukrainian language, lesson, cognitive independence, junior schoolchildren, interest.

Постановка проблеми. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках української мови – одна з актуальних проблем сучасної школи. Адже пізнавальна самостійність учнів, як свідчить теорія та практика, є найважливішою умовою успішності їх навчання та розвитку, а водночас результатом розвитку молодших школярів. Саме тому робота над розвитком пізнавальної самостійності на уроках української мови в початкових класах має важливе загальноосвітнє та практичне значення.

До того ж відомо, що пізнавальна самостійність інтенсивно формується в шкільні роки й впливає на характер поведінки та діяльності людини протягом усього життя. Також доведено, що активний характер навчання є основою розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Але аналіз сучасного стану викладання української мови в початковій школі та сформованих практичних навичок із предмета, а також рівня розвитку пізнавальної самостійності учнів свідчить про те, що ця проблема ще не стала предметом постійної уваги вчителів. Саме тому важливого значення надається інноваційній перебудові загальноосвітньої

школи, котра має створити всі умови для формування самостійної, творчої, активної особистості, здатної самостійно й критично мислити, аналізувати складні навчальні задачі й виконувати їх без сторонньої допомоги.

Проблема розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи є актуальною, тому потребує подальших досліджень. Адже аналіз джерел свідчить, що рівень теоретичного осмислення цього питання не відповідає актуальності й потребам сучасної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку пізнавальної самостійності учнів була в полі зору вітчизняних і зарубіжних учених. Різні аспекти цього питання досліджували О. Савченко, М. Данилов, Т. Шамова, А. Хуторський, А. Асмолов, П. Підкасистий, Т. Абрамова, А. Дорошенко, І. Кон, Н. Дахно, В. Штейнберг, Е. Кононко, В. Кроль, Д. Ланн, О. Науменко, А. Фромм та ін.

Дослідженнями М. Данилова, І. Лернера, М. Махмутова, І. Огородникова, Н. Половнікової, П. Підкасистого, Т. Шамової та інших учених встановлено, що пізнавальна самостійність школярів є найважливішою умовою успішності їх навчання й розвитку. Науковці пов'язують самостійність із важливими рисами характеру, зокрема, із ініціативністю, критичністю, волею, відповідальністю за свою діяльність та поведінку.

Тобто, аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку пізнавальної самостійності учнів була в полі зору науковців, є важливою та актуальною. Але питання розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках мови потребує подальшого дослідження.

Мета написання статті. Нашим завданням є висвітлення наукових основ розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. В умовах національного відродження школи, утвердження в ній гуманістичних, демократичних засад, загальнолюдських цінностей, реалізації Закону про мови особливої ваги набуває проблема розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках української мови. Адже теорія та практика свідчать про те, що чим вищим є рівень самостійності людини, тим більше задоволення отримує вона від діяльності, здійснюючи творчі підходи, самостійно та критично оцінюючи ситуації та приймаючи рішення.

Доведено, що самостійність має важливе значення для розвитку освіти. Вона дає змогу особистості в процесі діяльності незалежно діяти, використовуючи засвоєні знання та вміння, а також досягати очікуваного результату. Відомо, що ще К. Ушинський висловив думку, яка є важливою для теорії та практики навчання: «Слід постійно пам'ятати, що треба передавати учневі не тільки ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, засвоювати нові знання» [Амонашвілі, 1984: с. 36-41].

Аналіз наукових джерел дав змогу стверджувати, що в дидактиці

немає однозначного розуміння й формулювання сутності пізнавальної самостійності учнів. Зокрема, простежується зв'язок із активністю. Адже результат навчально-пізнавальної діяльності залежить від активності. Активність і самостійність молодших школярів у навчальній діяльності є взаємозв'язаними поняттями, але не тотожними. Наприклад, О. Скрипченко вважає, що активність може й не включати самостійності. Наприклад, це механічне списування, несвідоме читання. Самостійність же, на думку вченого, виявляється в активності, яка є спрямованою на набуття чи вдосконалення знань [Скрипченко, 1974: с. 26].

Сутність пізнавальної самостійності більшість дидактів визначають як здібність і прагнення учнів самостійно вирішувати навчальні проблеми, що виникають. А розвиток самостійності обумовлений діалектикою процесу навчання. На думку М. Данилова, в основі лежить суперечність між завданнями, які виникають у процесі навчання та наявним рівнем знань [Данилов, 1960: с. 299]. До того ж пізнавальна самостійність є результатом ґрунтовної системи навчання та виховання, яка забезпечує розвиток самостійності як риси характеру учнів [Савченко, 1982].

Адже відомо, що пізнавальна самостійність розвивається в процесі діяльності та впливає на її якість. А процес розвитку пізнавальної самостійності підпорядковано загальним принципам і закономірностям освітнього процесу, у якому важливе значення мають міжсуб'єктні відношення між учителем і учнями, які будуються на основі довір'я, взаємоповаги та доброзичливості.

Самостійною можна вважати тільки ту роботу, яка потребує від школярів активності (Н. Дайрі, П. Підкасистий). Самостійність у навчальній роботі є здатністю учня не тільки розуміти матеріал, а й застосовувати його в нових видах самостійних завдань (Г. Люблінська).

Л. Скуратівський зазначав, що ефективним засобом розвитку пізнавальної самостійності є система пізнавальних завдань. Завдання виділялися на основі методів: методу спостереження (та прийомів: аналіз, синтез, порівняння, виділення головного, узагальнення та систематизація, конкретизація); методу експериментування, методу моделювання, формулювання висновків за аналогією, методу висунення гіпотези і її доведення. У процесі вирішення цих завдань, як зазначав учений, учні оволодіють важливими компонентами навчальної діяльності – основними видами пізнавальних дій, пошуковими вміннями [Скуратівський, 1991: с. 299].

О. Савченко проаналізувала шляхи розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи. Науковець стверджує, що розвиток пізнавальної самостійності можна активізувати, якщо забезпечити повноцінні формування та взаємодію мотиваційного, змістового й організаційно-процесуального компонентів учіння. О. Савченко запропоновано дидактичні умови розвитку пізнавальної самостійності, які сприятимуть формуванню компонентів готовності молодших школярів до

пошукової діяльності. На думку О. Савченко, для цього потрібно: сформулювати в учнів пізнавальні потреби; сприяти розвитку наполегливості у виконанні самостійних завдань; сприяти раціональному поєднанню репродуктивної та продуктивної діяльності, збільшуючи питому вагу частково-пошукових методів; запроваджувати в зміст навчання спеціальну систему пізнавальних завдань; використовувати ефективні засоби керування пошуковою діяльністю; озброювати учнів системою інтелектуальних умінь, загальних та специфічних прийомів навчальної роботи [Савченко, 1982]. Тобто, пізнавальна самостійність школяра, як зазначає О. Савченко, формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є результатом продуманої системи навчання та виховання, спрямованої на всебічний розвиток самостійності думки та самостійності як риси характеру дитини [Савченко, 1982].

А. Кузьмінський вважає, що самостійність особистості залежить від змісту життєдіяльності людини, соціальних умов та діяльності. Науковець стверджує, що навички самостійної поведінки швидше формуються в дітей, якщо часто виникають ситуації вибору, у процесі яких учні мають приймати відповідальні рішення. Якщо ж менше таких ситуацій для самостійних вчинків і рішень, то в майбутньому людина не зможе критично мислити, приймати самостійні рішення, матиме схильність орієнтуватися на зовнішні авторитети, а також вважатиме оточуючий світ ворожим та загрозливим [Кузьмінський, 2010: с. 45].

О. Савченко визначила вимоги до самостійної роботи в початковій школі, урахування яких сприятиме розвитку пізнавальної самостійності учнів. Науковець вважає, що самостійну роботу варто застосовувати на всіх етапах освітнього процесу. Також необхідно створювати умови, за яких учні будуть безпосередніми учасниками процесу пізнання, матимуть змогу розв'язувати актуальні питання. Варто вчити молодших школярів формулювати проблеми та розв'язувати їх за допомогою наявних знань і навичок. Учений стверджує, що учням варто давати завдання, виконання яких вимагає посиленого розумового напруження. О. Савченко вважає, що уміння та навички самостійної роботи вдосконалюватимуться, якщо поступово підвищувати рівень самостійності учнів, змінювати їх роль у процесі пізнання, ускладнювати завдання [Савченко, 2008].

На думку Л. Ткачук, у процесі самостійної роботи відбувається поєднання самостійної думки учнів із самостійним виконанням ними розумових чи практичних дій. У процесі самоосвіти учні мають змогу підвищити недостатній рівень знань. Це сприяє розвитку пізнавальної самостійності учнів. Л. Ткачук, наголошує, що «самостійна робота виступає однією з форм пізнавальної діяльності школяра і відповідно розвивається протягом усього шкільного процесу» [Ткачук, 2000: с. 98]. Як стверджує науковець, самоосвіта починається тоді, коли школярі намагаються знайти додаткове джерело знань, щоб підвищити наявний рівень, з метою розв'язання проблемних завдань. Це сприяє формуванню

самостійності як риси особистості. Тобто, самостійна робота учнів – це робота, яка виконується без втручання вчителя, але за його завданнями; відповідно учні хочуть виконати завдання, прикладаючи належні зусилля [Ткачук, 2000]. Л. Ткачук стверджує, що молодшим школярам потрібно надавати більше можливостей для того, щоб вони були організаторами своїх справ, проявляли ініціативу. Учитель має створювати умови для вияву самостійності школярів, а тому має поступово передавати учням функції самостійного керівництва [Ткачук, 2000: с. 99]. Адже все, що молодші школярі зможуть зробити самостійно, вони мають робити самі. Це може бути підготовка до уроку: підбір дидактичного матеріалу, перевірка готовності до заняття. У процесі уроку варто створювати всі можливості для розвитку самостійності школярів [Ткачук, 2000: с. 99].

Як зазначають науковці, уміння самостійно працювати формується з великими труднощами й не у всіх учнів. Проявляється воно в наступному: коли школярі отримують завдання, то вони спочатку шукають загальні й відомі способи його виконання, не намагаються самостійно відшукувати шляхи виконання у процесі спроб і помилок. Адже вміння перетворювати конкретно-практичне завдання в навчально-теоретичне виявляє найбільш високий рівень розвитку розумової діяльності школярів [Ткачук, 2000: с. 45].

Відомо також, що інтерес до навчання позитивно впливає на розвиток пізнавальної самостійності учнів. Адже він є важливою умовою активізації навчання та розвитку пізнавальної самостійності учнів на уроках української мови. Стійкий інтерес до знань підтримує активний стан школярів на всіх етапах освітнього процесу та бажання працювати самостійно. Молодшим школярам буде цікаво, а це сприятиме розвитку пізнавальної самостійності, якщо залучати їх до самостійного пошуку, до вирішення проблемних завдань, до здобування інформації з додаткових джерел, урізноманітнювати види роботи, навчати учнів прийомів мислення, таких зокрема, як порівняння, аналіз, узагальнення, класифікація. Варто також обґрунтовувати важливість вивчення матеріалу, мотивувати освітній процес.

Висновки. Тобто, ми з'ясували, що проблема має теоретичну базу. Але питання розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках української мови потребує подальшого розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

- Амонашвілі, 1984* – Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся в начальной школе / Ш.А. Амонашвили // Вопросы психологии. – 1984. – №5. – С.36-41.
- Данилов, 1960* – Данилов М. А. Процесс обучения в советской школе / М. А. Данилов – М.: Учпедгиз, 1960. – 299 с.
- Кузьмінський, 2010* – Кузьмінський А.І. Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко, – К.: Знання. – 2010. – 418 с.
- Савченко, 2008* – Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К., 2008.
- Савченко, 1982* – Савченко О. Я. Развитие познавательной самостоятельности младших школьников / О. Я. Савченко – К.: Рад. шк., 1982. – 176 с.

Pedagogy

- Скрипченко, 1974* – Скрипченко О. В. Психічний розвиток учня / О.В. Скрипченко – К., 1974. – 103 с.
- Скуратівський, 1991* – Скуратовский Л. В. Формирование познавательной самостоятельности на уроках украинского языка у учащихся 5-6 классов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. В. Скуратовский – К., 1991. – 228 л.
- Ткачук, 2000* – Ткачук Л.П. Робота з дитячою книжкою на уроках позакласного читання: [посібник для вчителя] / Л. П. Ткачук. – Кам.-Под., Абетка, 2000. – 120 с.

REFERENCES

- Amonashvili, 1984* – Amonashvili Sh. A. Razvitie poznatelnoy aktivnosti uchashchihya v nachalnoy shkole / Sh. A. Amonashvili // Voprosy psihologii. – 1984. – #5. – S.36-41.
- Danilov, 1960* – Danilov M. A. Protsess obucheniya v sovetskoj shkole / M. A. Danilov – M. : Uchpedgiz, 1960. – 299 s.
- KuzmInskiy, 2010* – KuzmInskiy A. I. Pidruchnik / A. I. KuzmInskiy, V. L. Omelyanenko, – K. : Znannya. – 2010. – 418 s.
- Savchenko, 2008* – Savchenko O. Ya. Didaktika pochatkovoYi shkoli / O.Ya. Savchenko . – K., 2008.
- Savchenko, 1982* – Savchenko O. Ya. Razvitie poznatelnoy samostoyatelnosti mladshih shkolnikov / O. Ya. Savchenko – K.: Rad. shk., 1982. – 176 s.
- Skripchenko, 1974* – Skripchenko O. V. PsihIchnyy rozvitok uchnya / O.V. Skripchenko – K., 1974. – 103 s.
- SkuratIvskiy, 1991* – Skuratovskiy L. V. Formirovanie poznatelnoy samostoyatelnosti na urokah ukrainskogo yazyika u uchashchihya 5-6 klassov: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / L. V. Skuratovskiy – K., 1991. – 228 l.
- Tkachuk, 2000* – Tkachuk L.P. Robota z dityachoyu knizhkoju na urokah pozaklasnogo chitannya: [posibnik dlya vchitelya] / L.P. Tkachuk. – Kam.– Pod., Abetka, 2000. – 120 s.

УДК 378.011.3–051:78]:37.015.31

Чень Люсін

СТРУКТУРА ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РОМАНСОВОЇ ЛІРИКИ

У статті науково обґрунтовано структуру творчих якостей особистості майбутніх учителів музичного мистецтва. Вона презентована у вигляді чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-адаптаційного, когнітивно-емоційного, виконавсько-технологічного, креативно-продуктивного. Системоутворювальним чинником є креативно-продуктивний, який забезпечує взаємозв'язок компонентів, духовну спрямованість та цілісність професійно-творчого розвитку майбутнього вчителя музики-вокаліста.

Виділено принципи формування творчих якостей особистості майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вивчення романсової лірики, зокрема: гуманістичної спрямованості, ціннісно-смісловий, єдності теоретичної й практичної підготовки на основі внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, інтегрованості художньо-творчої діяльності і вокального виконавства як технічного, фізіологічного та художньо-творчого процесів розвитку; творчого взаємозв'язку і взаємодії, поетапності роботи над твором, досягнення цілісності змісту та форми у виконавській інтерпретації музичних творів, персоналізації. Викладені принципи відповідають об'єктивним закономірностям формування творчих якостей особистості майбутніх вчителів музичного мистецтва, віддзеркалюють специфічні особливості цього процесу і визначають зміст, методи та форми вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до продуктивної діяльності з учнями.

Ключові слова: *творчі якості, структура, компоненти, принципи, майбутні вчителі музичного мистецтва.*